

Kuznecov, J. P. *Sartre i ekzistencializem*, M. 1969; V. N. Kuznecov, *Francuzskaja buržuaznaja filozofija XX veka*, M. 1970).

Autori prác venovaných kritike neotomizmu usilovali sa ukázať neopodstatnenosť pokusov katolíckych filozofov falzifikovať dialektický a historický materializmus. Filozofi, zaoberajúci sa týmito otázkami, pokladajú za dôležité kriticky analyzovať neotomistickú antropológiu a filozofiu dejín.

V mnohých prácach podali sovietski filozofi kritickú analýzu doktríny „deideologizácie“, rozšírenej v poslednom desaťročí, poukázali na apologetický charakter neoliberalistickej ideológie a na jej utopizmus.

V centre pozornosti sovietskych filozofov v rokoch 1966—1970 bol boj proti antikomunizmu. Veľa prác sa zapodieva kritikou pravicového a ľavicového revizionizmu, teoretickými problémami reformizmu, ako aj kritikou rôznych foriem „národného“ socializmu.

Sovietska filozofia zaznamenala v uvedenom období neobyčajný rozmach. Nielen zo stránky kvantitatívnej, keď počet filozofov značne vzrástol, vznikli nové pracoviská, začal vychádzať filozofický časopis Ukrajinskej akadémie vied *Filozofska dumka*, veľmi sa rozšíril počet vydávaných prác. Významný je najmä kvalitatívny rast, ktorý sa stáva rozhodujúcim faktorom, charakterizujúcim súčasný rozvoj sovietskej filozofie. Prejavuje sa napr. vo vysokej úrovni prevažnej časti vydávaných prác, v tematickej bohatosti, v organizovaní rozsiahlych diskusií, v rastúcich kontaktoch a spolupráci so špičkovými odborníkmi v iných vedných odvetviach. Najlepším dôkazom týchto trendov je vydanie päťväzkovej *Filozofickej encyklopédie*, diela, ktoré má pre ďalší rozvoj marxistickej filozofie základný význam.

Sovietski filozofi sa usilujú riešiť na vysokej odbornej úrovni a dôsledne z marxisticko-leninských pozícií problémy, ktoré prináša rozvoj súčasnej sovietskej spoločnosti, odpovedať na nové otázky, ktoré prináša vývin vied, posilňovať pozície dialektikomaterialistickej filozofie vo svete.

Raisa Kopsová

ZO SÚČASNEJ FILOZOFICKEJ TVORBY V BULHARSKU

V poslednom čase sme svedkami, že v mnohých krajinách vychádza na počesť klasikov marxizmu celý rad príležitostných prác z príležitosti ich výročí. Tieto práce sa zaoberajú rôznymi problémami, pričom prihliadajú na filozofickú, prírodovedeckú i spoločenskovednú špecifickosť. V minulom roku vyšla vo vydavateľstve Nauka i iskustvo v Sofii práca pod výstižným názvom *Engels a súčasné vedecké poznanie*. Táto práca prináša viacero pozoruhodných pohľadov na vytýčenú problematiku od bulharských vedcov.

Zborník, ktorý vyšiel k 150. výročiu narodenia Fridricha Engelsa, zostavil S. Sladkov. V prvej časti sú uverejnené práce, ktoré sa venujú prínosu F. Engelsa k rozpracovaniu otázok marxistickej filozofie, v druhej časti zborníka bulharskí autori publikujú práce venované témam o aktuálnych otázkach marxistickej gnozeológie a o filozofických otázkach prírodných vied.

V prvej časti uvedeného zborníka Angel Benkov uverejňuje prácu *Fridrich Engels a problémy dialektiky a logiky*. Už sama téma práce sa nám zdá zaujímavá a aktuálna. Autor si osobitne všima práve tú črtu Engelsovej činnosti, v rámci ktorej

spolu s K. Marxom kriticky prepracúvajú heglovskú idealistickú dialektiku a na základe oboznámenia sa s vedeckými objavmi a poznatkami svojich čias Engels formuluje všeobecné i špecifické zákony myslenia. Engels tu uvažuje o dialektických zákonoch ako o všeobecných, ba dalo by sa povedať o najvšeobecnejších zákonoch prírody, spoločnosti a myslenia. Avšak v súhlase s touto koncepciou existujú, teda pôsobia aj špecifické zákony myslenia. Sú to zákony, ktoré prináležia samému mysleniu, a nie objektívnej skutočnosti.

Takto Engels — podľa autora štúdie — položil základ pre sformulovanie všeobecných i špecifických zákonov myslenia. Toto sformulovanie vychádza priamo z chápania filozofie ako vedy hovoriacej o vzťahu duševných schopností k hmote, teda inými slovami o vzťahu myslenia ku skutočnosti.

Engels podáva takéto vysvetlenie v práci *Ludwig Feuerbach a završenie klasickej nemeckej filozofie*. Neskôr podal vysvetlenie materialistickej dialektiky ako filozofickej vedy v *Dialektike prírody*.

Je hodné povšimnúť si aj v štúdiu nastolený problém materialistického chápania dialektického zákona negácie negácie (s. 22), otázku Engelsovo chápania konkrétnej totožnosti (identity, úplnej zhody) ako jednoty totožného a rozdielneho (rozličného) — s. 28. Na 34. str. autor usudzuje, že logika ako filozofická veda existuje vlastne ako ontologická disciplína. V súvislosti s predchádzajúcim autor si ďalej všimá rozličné vzťahy F. Engelsa k formálnej a dialektickej logike ako k formám myslenia a uvádza, že ak zákony prírody a myslenia sú objavené správne, musia sa zhodovať.

Autor upozorňuje na Engelsov prínos aj pri rozpracovaní iných filozofických problémov, predovšetkým na otázky klasifikácie filozofických systémov v súvislosti s otvorenými a nehybnými kategóriami, ako aj na otázky prínosu F. Engelsa do klasifikácie úsudkov v rámci dialektickej logiky.

Ďalší autor Bogdan Džankov v rozoberá vo svojej práci súčasné aspekty diferenciácie, integrácie a klasifikácie vied vo svetle prác F. Engelsa. Považuje tento problém za mimoriadne aktuálny s prihliadnutím na problémy gnozeologických výskumov, ktoré sú späté s jazykom vedy a prevládajú nad výskumami predmetu a metód vedy, ale predsa len sú na prvom mieste vo vzťahu k jazyku vedy. Je pozoruhodná autorova pripomienka, že diferenciácia vied so uskutočňuje viac živelne, menej uvedomele či vôbec neuvedomele. Práve preto proces integrácie vied by bolo potrebné uskutočňovať s väčšou mierou uvedomelosti tým, že vykonáme isté vedecko-organizátorské opatrenia, ktoré by integrovali takéto tendencie napr. pri písaní učebníc alebo pri zostavovaní systematických ukazovateľov alebo prehľadov. Je to potrebné, pretože objektívne základy diferenciácie a integrácie vied tkvejú v rozmanitosti a jednote hmotného sveta. Sama diferenciácia neprebíha ani tak v samých základných vedách, ale aktívne procesy diferenciácie možno pozorovať práve v odnožiach (vetvách), teda vnútri odelených vied.

Zaujala nás predovšetkým práca Lubomíra Derelijeja, skôr azda témou, ako samým spracovaním. Autor v práci *Engels a matematika* si všimol predmet matematiky a v tejto súvislosti poukazuje v historickom prehľade na prínos intuitívnych zakladateľov matematiky, Descarta, Leibniza, Boolea a Bourbakiho. Na základe takéhoto prehľadu vyvodzujú záver, ktorý sa stáva podkladom kvalifikácie súčasných štrukturalistických pohľadov na predmet matematiky, chápaný nie ako konštitúcia predmetu, ale ako konštitúcia náplne (obsahu) matematiky. Z toho vyplýva nevyhnutnosť rozlíšiť predmet vedy a náplň (obsah) vedy (s. 115). Osobitne cennou poznámkou v práci L. Derelijeja je uvažovanie o probléme dialektiky v matematike. V tejto sú-

vislosti zaznamenáva porušenie hegemonie problému nekonečného v matematike a rast záujmu o problémy konečnej matematiky, teda matematiky s konečnými veličinami. Práve v súvislosti s problémami vzniku matematických abstrakcií a matematickej nekonečnosti, či inakšie povedané dialektiky v matematike možno Hilbertovými slovami spomenúť aktuálnosť riešenia týchto problémov, pretože matematickú analýzu možno označiť za symfóniu nekonečnosti.

Jolka P a n o v o v á v práci o substancii vo filozofii si všima práce bulharských filozofov o uvedenej téme a na základe rozboru evolúcie problému substancie v historicko-filozofickom poňatí si všima poňatie u Descarta, Spinozu, Leibniza, anglických materialistov, Hegela a Kanta. Na základe takéhoto pohľadu do minulosti podáva v závere substančný výklad hmoty, ale nie výklad substancie ako kategórie vplývajúcej na zmenu hmoty.

V prvej časti zborníka sú uvedené aj iné príspevky bulharských filozofov, ktoré sa zameriavajú na spoločenskovedné a estetické problémy. Keďže v tomto článku si všimame predovšetkým prírodovedecké či ontologické problémy prvej časti zborníka, bude správne, ak v závere spomenieme príspevok A. K a r d a š e v o v e j a C. K a r d a š e v a. V práci, ktorú autori nazvali *Enžels a niektoré aspekty metodológie vedeckého poznania, vymedzujú sa problémy predmetu vedy, štruktúry, metód, zákonov a konceptuálnej analýzy vedy, logiky rozvíjania pojmov, ktoré chápu ako odraz dynamiky predmetu a súčasne filozoficky ako jednotu ontologických a gnozeologických aspektov poznania a špecifických črt (charakteristík) teórie hypotézy. V tomto zmysle je cenná stať (171—173), kde autori kriticky vykladajú názor Alberta Einšteina o vnútornej dokonalosti vedeckých zákonov, ako aj o stimule rozvíjania vedy. Je záslužným činom autorov, že nakoniec podávajú prehľad prác o úlohe fantázie vo vedeckej tvorbe, a to nielen prác autorky, ale aj ďalších — A. Polikarova a G. Chjorca.*

*

Druhá časť zborníka začína sa prácou Stefana A n g e l o v a *Marxizmus a mravné hodnoty*. Je veľmi správne, hoci pre marxistov je to samozrejmé, že autor vysvetľuje hodnotu z marxistických pozícií ako sociálny jav.

Zaoberá sa predovšetkým špecifikou mravných hodnôt a v tomto rozbere pokračuje vysvetleniami, ktoré podali sovietski autori (napr. M. Bakuradze, O. G. Drobnickij, G. M. Gak, A. G. Zdravomyslov, V. P. Koblakov, A. F. Šiškin a K. A. Švarcman). Autor nevymedzuje len marxistické vysvetlenie kategórie hodnoty, ale snaží sa kriticky rozanalyzovať aj nemarxistické náhľady, napr. koncepcie úplnej nezlúčiteľnosti hodnoty a pravdy (M. Scheller, N. Hartmann, R. Polen), alebo deskriptívnych a preskriptívnych m'енок (R. Carnap, existencialisti).

S. Angelov na základe takýchto kritik, hodnotení a porovnaní usudzuje v závere, že existujú v podstate tri aspekty pripojenia pravdy k hodnote: a) pravda ako hodnotiaci súd, b) primeranosť (analogia) normatívnych súdov princípom a ideálom spoločenských tried, c) odhalenie absolútneho a relatívneho v hodnote.

Možno súhlasíť s autorovým vyjadrením (s. 194), že hodnoty existujú vo výsledku vzájomného pôsobenia subjektu a objektu, vo výsledku (v rezultáte) praktického pretvárania sveta človekom.

Vasil' M o m o v na základe ruských a sovietskych výskumných úsilí (N. A. Dobroľubov, L. S. Vygotskij, L. S. Javin, N. A. Amosov), v práci nazvanej *Konanie a výchovný vplyv* snaží sa ukázať pôsobenie systému za predpokladu celkového hodnotenia v súvislostiach s normou, a teda v našich podmienkach v súvislosti so socialistickou normou.

Podobný problém, aký si vytyčuje na inom mieste a v inom čase Max Born, nastoľuje práca Ivanky Apostolovovej. V práci *K otázke súčasného štýlu vedeckého myslenia* autorka v zhode so sovietskym vedcom Ju. V. Sačkovom rieši návrhy, ktoré sa týkajú periodizácie štýlov. Ukazuje sa, že toto spracovanie periodizácie štýlov, či delenia štýlov na deterministický, pravdepodobnostný a kybernetický by mohli mať vo vedeckom živote dosť veľké opodstatnenie. Aj keď sa autorka zaoberá štýlom všeobecne a štýlom vedeckého myslenia osobitne, všima si aj problém umeleckých štýlov, ako ich napr. podali autori A. N. Sokolov a V. Dneprov. V závere práce (s. 235—236) autorka síce prikladá vytváraniu adekvátneho vedeckého štýlu dôležitú úlohu, ale nezabúda aspoň vo všeobecnej rovine spomenúť mnohé ťažkosti, ktoré s touto úlohou súvisia.

Fyzikov i filozofov, ktorí pracujú v oblasti filozofických otázok fyziky, v oblasti teórií fyzikálneho poznania, môže zaujať stať R. Ivanova nazvaná *Poznámky o vzájomnom pôsobení pohybu, vývoja, vnútorného odrazu a relatívnosti*.

Autor rozoberá teóriu relativity a vykladá ju ako teóriu vnútorného odrazu pri priestorovom vývine. Na základe uvedeného vysvetlenia snaží sa nastoliť otázku o možnostiach vytvoriť relativistickú teóriu vývinu. Autor taktó spresňujúc dosiaľ sa vyskytujúcu terminológiu, snaží sa formulovať súčasnosť izomorfizmu medzi priestorom v priestore a vývinu. Potvrďuje pritom v modernejšom podaní Engelsovu tézu, že pohyb je zmena.

V ďalšej práci *Ku kritike prezentacionizmu* autor S. Petrov sa snaží ukázať, že v prezentacionizme, odhliadnuc od jeho eklektickosti a rôznych názvov, pod ktorými táto filozofia vystupuje, ako napr. nový realizmus, radikálny realizmus, radikálny empirizmus, teória vzťahov prírody a vedomia a iné, prejavuje sa či azda nachádza sa protispiritualistický prvok či aspekt, ktorý je blízky materializmu.

A. Polikarov podáva v práci *Základné myšlienky zákona zachovania energie a zákona entropie a ich filozofický význam* historický prehľad východísk formulovania zákona zachovania a premeny energie.

Na záver je potrebné spomenúť zaujímavú prácu Svetoslava Slavkova *Kontinuum — hypotéza a vedecké poznanie*, v ktorej sa autor snaží riešiť práve ten istý problém, ktorý načrtol D. Hilbert, a to problém existencie počtu síl ležiacich medzi silou diskretného počtu a silou kontinua. Dôležitý je fakt, že tento problém je zaujímavý aj z hľadiska metodológie vedeckého poznania. Objavil sa, pretože na základe hypotetického odmietania možnosti takých počtov, ako sme už uviedli, vytvára obsah hypotézy kontinua. Tento problém sa nielen objavil, ale ako to vo vedeckých kruhoch býva, čiastočne sa aj riešil. O riešenie sa čiastočne pokúsil r. 1934 K. Ködel tvrdením, že hypotéza kontinua neprotirečí axiomatike teórie množín. P. Cohen r. 1963 na základe riešenia dokázal, že nemožnosť hypotézy kontinua neprotirečí axiomatike teórie množín. Teda z hľadiska metodológie vedeckého poznania takéto skúmania sa ukazujú ako správne, užitočné a opodstatnené, pretože je namieste stotožňovať sa s istými tvrdeniami, ktoré sa ukazujú ako správne, užitočné a opodstatnené, pretože je namieste stotožňovať sa s istými tvrdeniami, ktoré sa ukazujú ako analogické hypotéze kontinua a ktoré sa objavujú ako mnohé empirické tvrdenia vždy vtedy, keď vznikne otázka o ich extrapolácii na absolútne.

Týmito prácami bulharskí filozofi nesporne dokazujú svoju tvorivú, vedeckú, faktografickú, metodologickú a svetonázorovú erudovanosť, čím nesporne prispievajú do spoločnej pokladnice filozofického snaženia filozofického frontu socialistických krajín.

Alexander Wild